

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО; КРИМІНОЛОГІЯ

DOI <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2026.61.359474>

УДК 343.37:343.9:336.71

Д. В. Муляр, аспірант

Національна академія внутрішніх справ

Кафедра ОРД та національної безпеки

пл. Солом'янська, 1, Київ, 03035, Україна

e-mail: fin_bezpeka@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0008-2306-6826>

ФАКТОРИ, ЩО ДЕТЕРМІНУЮТЬ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ БАНКІВ

Статтю присвячено дослідженню системи детермінант, що обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень службовими особами банків в сучасних умовах. Обґрунтовано, що протиправна діяльність службових осіб банків є одним із найбільш суспільно небезпечних проявів економічної злочинності, оскільки завдає шкоди не лише окремим фінансовим установам, а й підриває стабільність банківської системи держави в цілому, негативно позначається на функціонуванні національної економіки та реалізації грошово-кредитної політики.

Встановлено, що злочинна поведінка службових осіб банків об'єктивно зумовлена комплексом соціальних, економічних, правових та психологічних факторів. Запропоновано розмежування детермінант на дві основні групи: загальні та спеціальні. До загальних детермінант віднесено чинники соціально-економічного, соціально-психологічного, нормативно-правового та організаційно-управлінського характеру. Охарактеризовано вплив на злочинність у банківській сфері таких чинників, як тотальна криміналізація економіки, майнова поляризація суспільства, системна корупція в органах державної влади, недосконалість законодавства, що регулює банківську діяльність, а також моральна деградація особистості в умовах суспільно-економічної нестабільності.

Спеціальні детермінанти систематизовано у двох підгрупах: внутрішньобанківські та пов'язані з діяльністю правоохоронних органів. До перших віднесено недосконалість внутрішнього контролю, прогалини у комплаєнс-культурі та неналежне кадрове забезпечення. До другої підгрупи — корупційну складову у правоохоронній системі, недостатній рівень міжвідомчої координації між суб'єктами фінансового моніторингу та органами досудового розслідування, некомпетентність окремих правоохоронців, а також системні вади нормативного і матеріального забезпечення їхньої діяльності.

Зроблено висновок про необхідність системного підходу до протидії злочинності у банківській сфері, що має поєднувати вдосконалення нормативно-правової бази, розвиток внутрішнього банківського контролю та підвищення ефективності правоохоронної діяльності.

Ключові слова: банківська злочинність, службова особа банку, детермінанти злочинності, кримінальні правопорушення, фінансовий моніторинг, корупція, внутрішній контроль, правоохоронні органи.

Вступ. Протиправна діяльність службових осіб банків – один із найбільш суспільно небезпечних проявів економічної злочинності, оскільки завдає шкоди не лише певним фінансовим установам, а й підриває стабільність банківської системи держави в цілому. Підвищена суспільна небезпека досліджуваної злочинності зумовлена тим, що банківська система є, так би мовити, кровоносною системою національної економіки, адже з її використання здійснюється фінансово-кредитне обслуговування економічної діяльності суб'єктів господарювання, формуються інвестиційні ресурси, забезпечується розрахунково-платіжна дисципліна тощо. Саме тому протиправні дії осіб, які перебувають усередині цієї системи та наділені порівняно з іншими особами ширшими повноваженнями, є незрівнянно більш руйнівними, ніж кримінальні правопорушення, вчинені зовнішніми суб'єктами. Більше того, суспільна небезпека кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності характеризується високим рівнем латентності, деструктивним впливом на функціонування економічної системи держави, а також гальмуванням виконання передбачених заходів в межах грошово-кредитної політики держави [1, с. 201].

Участь службових осіб банків у вчиненні фінансових правопорушень, зокрема, кримінальних, свідчить про наявність прогалин у системі запобігання такій діяльності як на рівні окремої банківської установи, так і на загальнодержавному рівні. На рівні установи ці прогалини виявляються у недосконалому внутрішніх процедур контролю, недостатній перевірці персоналу, відсутності дієвих механізмів виявлення підозрілих операцій. На загальнодержавному рівні – у неузгодженості законодавства, що регулює банківську діяльність та діяльність правоохоронних органів, у слабкості інститутів банківського нагляду та фінансового моніторингу, у низькому рівні міжвідомчої взаємодії.

Виникнення будь-якого злочинного явища, у тому числі й злочинності у банківській сфері, зумовлює значна кількість детермінант, розуміння яких дозволяє розробити та впровадити ефективні заходи запобігання їй. Відтак об'єктивне дослідження факторів, що детермінують вчинення кримінальних правопорушень службовими особами банків, є актуальним завданням кримінологічної науки. Без з'ясування причин та умов виникнення та існування цього явища неможливо побудувати ефективну систему його попередження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці питання, пов'язані із запобіганням злочинності у банківській сфері, вивчала низка дослідників, зокрема, Головіна В.П., Живко З. Б., Клочко А.М., Мельник С.С., Мирко Г.Є., Нежевело В.В., Нікітенко В.М., Риженкова К.В., Родченко С. С., Степанюк Р.Л., Сухарада І.О., Сухачов О.О., Тихонова О.В., Фінагеев В.О., Чернявський С.С., Черняк А. М. та інші. Проте і сьогодні залишається низка питань, пов'язаних із запобіганням злочинності у банківській сфері, що потребують свого висвітлення.

Метою статті є систематизація детермінант, що обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень службовими особами банків в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Основні детермінанти, що впливають на будь-який вид злочинності, у тому числі й у банківській сфері, – ті явища або процеси, що відбуваються у світі, які безпосередньо провокують людей на вчинення протиправних діянь або створюють належні умови для цього. Не

варто виокремити: високий ступінь поляризації населення за доходами; зубожіння значної частини суспільства, зокрема, пов'язано з деструктивними процесами, що спостерігаються в національній економіці як наслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну; постійне відставання рівня заробітної плати від темпів інфляції, а в сучасних умовах – виникнення гіперінфляційних тенденцій; надмірний податковий тиск на підприємництво, що унеможливує легальне ведення бізнесу, та антикризові ініціативи, що запроваджені державою та пов'язані із збільшенням податкового навантаження; загальні від'ємні процеси в економіці, як наслідок руйнування інфраструктури, постійних обстрілів та суттєвого зменшення кількості працездатного населення в Україні, що задіяні у виробленні валового внутрішнього продукту.

До соціально-економічних детермінант належать також і чинники політичного характеру: відсутність ефективних гарантій стабільності кредитної політики держави; хронічна орієнтація на зовнішні запозичення; неспроможність держави виконувати власні зобов'язання перед кредиторами, що формує в суспільній свідомості стереотип допустимості ухилення від боргів; системна корупція в органах державної влади, які формують і реалізують кредитну політику тощо.

До групи загальних детермінант також відносяться соціально-психологічні, одним з яких є моральна деградація особистості як закономірне відображення загального морального занепаду суспільства. Руйнування системи цінностей, що ґрунтується на загальнолюдських засадах, у поєднанні з різючою прірвою між офіційною риторикою державних інституцій та реальним повсякденним життям в умовах соціально-економічної нестабільності формують середовище, у якому латентна схильність людини до протиправної поведінки отримує сприятливі умови для свого прояву [6, с. 21]. Тому серед соціально-психологічних детермінант, що безпосередньо стосуються службових осіб банків, слід виділити: низький рівень правосвідомості, зневажливе ставлення до ймовірності кримінальної відповідальності, критично низький рівень правової культури тощо. Адже, як правило, особа самостійна в прийнятті рішення щодо шляхів задоволення власних інтересів – законним чи протиправним способом це реалізувати.

Ще одна група загальних детермінант – нормативно-правові, до яких, передусім, відноситься недосконалість законодавчої бази, яка врегульовує діяльність як суб'єктів господарювання, так і правоохоронних та контролюючих органів. А заходи правового характеру, які запроваджуються державою у сфері господарювання, що не відповідають завданням соціально-економічного розвитку, самі стають криміногенним чинником. Серед конкретних правових прогалин, що детермінують злочинну поведінку службових осіб банків, доцільно акцентувати на наявності суперечностей у фінансовому, податковому та валютному законодавстві; невинувато м'якому покаранні за окремі корисливі кримінальні правопорушення; термінологічній неузгодженості кримінального та цивільного законодавства; відсутності ефективного правового регулювання кримінальної відповідальності юридичних осіб за злочини у банківській сфері тощо.

Суттєву роль відіграє й те, що норми щодо відповідальності за нові види економічних злочинів у банківській сфері вводились із значним запізненням. Як зазначає Черняк А. М., «сучасна злочинність у банківській сфері відрізняється

значним рівнем латентності та потребує вдосконалення теоретичних, правових та організаційних засад діяльності оперативних підрозділів» [7].

Наступну підгрупу детермінант загального характеру утворюють організаційно-управлінські. Серед них доцільно виділити низький рівень розкриття корисливих кримінальних правопорушень, відсутність державної системи кримінологічного моніторингу економіки, функціональні суперечності між підрозділами правоохоронних органів; недоліки в організаційно-технічному забезпеченні механізму негайного реагування на факти вчинення більшості корисливих злочинів; низький рівень оперативної взаємодії українських та іноземних представників правоохоронних органів під час виявлення та розслідування транснаціональних злочинів у банківській сфері тощо. Наведені обставини знижують ефективність протидії злочинності та, відповідно, підвищують суб'єктивно оцінювані злочинцями шанси уникнути відповідальності. Що у свою чергу схиляє «ваги» вибору правопорушником моделі поведінки на користь протиправної.

Спеціальні детермінанти, що обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень службовими особами банків, варто об'єднати у дві великі групи – внутрішньобанківські та ті, що пов'язані з діяльністю правоохоронних органів. Ключовими для розуміння механізму злочинної поведінки службових осіб у досліджуваній сфері є власне спеціальні детермінанти, пов'язані з діяльністю самих банківських установ. Як справедливо зазначають дослідники, участь службових осіб банків у фінансових правопорушеннях свідчить про наявність прогалин у системах, призначених для запобігання такій діяльності. Такі випадки розкривають глибинні проблеми, що сформувалися в банківській сфері, зокрема щодо культури комплаєнсу та етичної поведінки. При цьому службові особи банків часто використовують конфіденційні дані та доступ до внутрішньої системи обліку для незаконного привласнення активів або приховування збитків, що підвищує рівень внутрішньої загрози стабільності в діяльності банківської установи.

Серед внутрішніх детермінант злочинної поведінки службових осіб банків важливо виокремити наступні: неефективна організація внутрішнього контролю та прагнення до максимального прибутку без належного вивчення платоспроможності клієнтів; відсутність належної системи контролю над співробітниками, що звільняються, які можуть скористатися бланками документів, дублікатами печаток та конфіденційною комп'ютерною інформацією. Також суттєвим криміногенним фактором є і те, що, за даними вивчення матеріалів кримінальних проваджень непоодинокі випадки, коли банки самі потурають злочинній поведінці, не звертаючись до правоохоронних органів через небажання розголошувати власні проблеми або через зневіру в ефективність правосуддя. Як встановлено дослідниками, більше 75% всіх втрат від економічної злочинності припадає саме на банківські та інші первинні фінансові установи, які дедалі активніше використовуються у злочинних технологіях збагачення [8, с. 370]. Особливу увагу привертають особливі детермінанти даної групи – доступ до конфіденційної банківської інформації та процедурна обізнаність, яка притаманна службовим особам банківських установ, що дозволяє їм ефективніше уникати виявлення протиправних діянь. При цьому рівень їхнього «злочинного професіоналізму» характеризується постійним зростанням.

Другу групу спеціальних детермінант утворюють ті, що пов'язані з діяльністю правоохоронних органів. Варто наголосити, що певні недоліки у діяльності правоохоронних органів створюють передумови для вчинення протиправних діянь службовими особами банків. Однією з найнебезпечніших детермінант є корупційна складова у діяльності самих правоохоронних органів. Організатори кримінальних правопорушень у банківській сфері, зазвичай, є професіоналами, добре обізнаними у сфері своєї службової діяльності, які мають корумповані зв'язки в органах державної влади різних рівнів, насамперед в правоохоронних органах, що забезпечують корупційне прикриття злочинної діяльності [9, с. 46]. При цьому особливу небезпеку становить внутрішня протидія розслідуванню, що виходить від співробітників правоохоронних органів, прокуратури чи суду, оскільки вона базується на використанні владних повноважень та доступі до процесуальної інформації, що робить її найбільш небезпечною та складною для виявлення [10, с. 354-355]. Наявність «впливових зв'язків» з боку правоохоронних структур не лише убезпечує злочинців від відповідальності, а й прямо провокує подальші кримінальні правопорушення, оскільки формує у службових осіб банків впевненість у власній недоторканності.

Також до детермінант зазначеної групи можна віднести наступні:

- недобросовісність або некомпетентність окремих правоохоронців у процесі реєстрації та первинного реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, що обтяжується високою латентністю злочинності в банківській сфері;

- недостатня міжвідомча координація між суб'єктами фінансового моніторингу та відповідними підрозділами Національної поліції та інших правоохоронних органів, що унеможливує своєчасне перетворення аналітичних даних на процесуальні докази;

- системні вади у нормативно-правовому регулюванні та матеріальному забезпеченні правоохоронної діяльності, що знижують мотивацію до сумлінного виконання службових обов'язків тощо.

Висновки. Детермінація кримінальних правопорушень службових осіб банків має складний, багаторівневий характер. Загальні фактори – соціально-економічні, нормативно-правові, організаційно-управлінські та психологічні – формують криміногенне середовище, у якому банківська сфера є особливо вразливою через свій тісний взаємозв'язок з усіма іншими галузями суспільного життя. Спеціальні фактори – внутрішньобанківські недоліки та прорахунки у правоохоронній діяльності, що перетворюють загальні можливості для вчинення кримінальних правопорушень на конкретні злочинні практики. І лише системний підхід, що поєднує вдосконалення нормативно-правової бази, розвиток внутрішнього банківського контролю (передусім у частині комплаєнс-культури та етичних стандартів), підвищення ефективності правоохоронної діяльності та запровадження дієвих механізмів міжвідомчої взаємодії, здатен суттєво знизити рівень злочинності у банківській сфері.

10. Tarkan, O. M. (2025). Subiekty protydii rozsliduvanniu: kryminalistychno znachushchi kharakterystyky [Subjects of investigation resistance: forensic relevant characteristics]. *Visnyk kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy* [Bulletin of the Criminological Association of Ukraine], 3(36), 352–361 [in Ukrainian].

Дата надходження: 21.03.2026

Дата прийняття до друку: 15.04.2026

Дата публікації: 29.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY-NC 4.0

D. V. Muliar, Postgraduate Student
National Academy of Internal Affairs
Department of Operational Research and National Security
1 Solomianska Sq, Kyiv, 03035, Ukraine
e-mail: fin_bezpeka@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0008-2306-6826>

FACTORS DETERMINING THE COMMISSION OF CRIMINAL OFFENCES BY BANK OFFICIALS

Summary

The article is devoted to the study of the system of determinants that condition the commission of criminal offences by bank officials under current circumstances. It is substantiated that the unlawful activities of bank officials constitute one of the most socially dangerous manifestations of economic crime, as they cause harm not only to individual financial institutions but also undermine the stability of the national banking system as a whole, adversely affecting the functioning of the national economy and the implementation of monetary policy.

It is established that the criminal behaviour of bank officials is objectively conditioned by a complex of social, economic, legal and psychological factors. A distinction between determinants into two main groups is proposed: general and special. General determinants include factors of a socio-economic, socio-psychological, regulatory-legal and organisational-managerial nature. The influence on crime in the banking sector of such factors as the total criminalisation of the economy, property polarisation of society, systemic corruption in public authorities, imperfections in the legislation governing banking activities, as well as the moral degradation of the individual in conditions of socio-economic instability, is characterised.

Special determinants are systematised into two subgroups: those internal to banking institutions and those related to the activities of law enforcement agencies. The former include deficiencies in internal control, gaps in compliance culture and inadequate staffing. The latter subgroup encompasses the corrupt component within the law enforcement system, insufficient inter-agency coordination between financial monitoring entities and pre-trial investigation bodies, the incompetence of certain law enforcement officers, as well as systemic deficiencies in the regulatory and material support of their activities.

The conclusion is drawn that a systemic approach to combating crime in the banking sector is necessary, one that should combine the improvement of the regulatory framework, the development of internal banking controls and the enhancement of law enforcement effectiveness.

Keywords: banking crime, bank official, crime determinants, criminal offences, financial monitoring, corruption, internal control, law enforcement agencies.